

Erza-mordvin népmese.

Az újabb időben a Kazáni Missionarius-társaság kiadványaiban közrebocsátott mordvin (főleg erza-mordvin) szövegek közt (lásd NyK. XIX, 73) kétség kívül legérdekesebbek a «*dalok*» és «*mesék*», mint «mutatványok a mordvin népirodalomból», a mint is az 1882 és 1883-ban megjelent két füzetnek a címe hangzik (образцы мордовской народной словесности). Különösen az utóbbiak, a mesék, a melyeknek élénk előadása gyakran a párbeszéd alakjával is él, alkalmasak, hogy az élő népnyelvet híven bemutassák. Megízeltőül közöljük imitt a «Szép Damaj»-ról szóló mesét, melynek tartalma jobbadán összevág a «Csihán királyurfi» című székely mesével (Kriza, Vadrózsák 472, 1.)

M a z i D a m a j.

Érás ajšš mastor langso Mazi Damaj. Mazi Damajeň skal-oj-parieze ulneš. oj-parieze kudo prasonzo ašteš. se oj-parieňt jarsneme rivež tonadš. Mazi Damaj čarkodš : ojeze a-lamo kadnovi ; kundas vanstneme, ki ojenje jarsamo jaksi.

kuvat a-kuvat vanstneš : saš rivež, kundas ojile jarsamo. son rivezeň kundize. rivež inaldi tenze : «vaj, Mazi Damaj paro-či ! ilamak čavt, ilamak maštne ; mon tent lamo paro tejan». Mazi Damaj meri : «arasš, čavdan ! kodamo paro tejat ton moňen ?» rivež meri : «mon Purgine inazoro pazoi tejenterze ekšezet čijasa». Mazi Damaj rivezeň apak čavt, istak noldize.

Rivež molš, molš, Purgine inazoro pazien pačkodš. son, Purgine inazoro pazien saš karmaš tejenterze Mazi Damajeň ekšes čijseme. «vaj Purgine inazoro paz ! moň kučimem Mazi Damaj ton

tejteret čijseme. *Purgine inazoro paz! maksik tejteret Mazi Damajeň ekšes: sonzo kondamo šupav, vese mastor lango jutak, kosojak a mujat. pakšanzo peškset erva kodamo stadado, pirenze peškset šurodo, kudonzo peškset slugado. Mazi Damaj šupav erva mezde, anšak sajeň polado, piže vastado avul šupav. vana kodamo son minek!* — *Purgine inazoro paz dumaš-arseš tejterenze marto. «makssa ino, meri, istamo šupavon ekšes.*

Tejterenze čijamodo mejle rivež meri Purgine inazoro pazien: «vaj Purgine inazoro paz svat! Mazi Damaj sodamot kudanzo lamo ulit; jišmest sinst part istat. Kit sedet kemet, vadřat ulest: ziarado kuva jut Mazi Damaj sodamot, pilg'alonzo mastor lukozdaž zernež zerni, menel gajnež gajni».

rivež mekev kudov murdamodonzó mejle Mazi Damajien meri: «ja, adá nej, Mazi Damaj paro-či, Purgine inazoro pazon tejterenze sajeme moldanok! anšak vana meze: koda Purgine inazoro pazien moldanok, ton čatment, lamo ila kortak; lamo kortamo karmat, přat jomavsak. mon moňs kiset kortamo karman. toňdet jovtan toso: son, meran, pek prevej, lamo kortamo a večki».

Mazi Damajde a-vasolo eraš sisem-přamo Kařaz. se sisem-přamo Kařazonit pakšanzo trokska jutamsto karšozost sarazon stada pongš. rivež sarazon vaničatneň kevstni: «te kiň, meri, sarazon stadaš?» — «te sarazon stadaš sisem-přamo Kařazon», jovtaš tenze vaničatne. — «vaj sarazon vani! Mazi Damajeň svadbanzo jutamsto avul ista jovtado; Purgine inazoro paz purgine kevsenze led-tadiž, tolsonzo pultatadiž, varmasonzo kulovonk-kak ponžavsınze. son tejterenze Mazi Damajeň ekšes maksši. koli ki kevsttadiž: ne kiň, meri, stadatne? Mazi Damajeň, jortado tenze. Purgine inazoro paz a tokatadiž». — molšt molšt sin, karšozost pongonošt utkaň stada, macejeň (digaň) stada, kurkaň, tuvon stada, reveň stada, skaloň stada, alašan (jišmeň) stada. rivež erva stadaň vaničatnen, sarazon vaničatnen tonavtož ladso, tonavtinze mereme. — vana pač-kodšt Mazi Damaj marto rivež pokš ved čires. se pokš vedeňt trokska Purgine inazoro paz tejevš vadřa keme sed. sedeňt vajenze keveň, soňs vese kšniň. rivež Mazi Damajien meri: «koda sintresinek nej te sedeňt? vana koda tejdanok ino: mon svajtneň

porémest kundan, ton kundat sornovtnemest šatargavtnemest». rivež porš porš svajtneñ, porinze, Mazi Damaj šatargavtnež šavordinze. seste rivež Mazi Damajeñ ponksonzo panaronzo kajavtož ved melga noldinze. Mazi Damaj štao, ponkstomo panartomo kadovš. Purgine inazoro paznen-gak ista štaposto saš.

koda sašt, rivež Purgine inazoro paznen peñatsamo karmas: «vajx, vajx! meze tejit, Purgine inazoro paz svat! mernin tent: kit sedet valrat kemet ulest; sin kov-gak a maštovit, beřat. pokš vedeñt troks sed langa jutamsto Mazi Damaj sodamoť kudanzo vese, vese vejkest pes, vajašt! kudatneñ jutamstost kšnin sedet ež kirđt, londadš. soñs-kak Mazi Damaj sodamoť vajakšnoš, da ujeme son pek kol: vedse langstonzo odužanzo sede kurok kajinze da štao ujež lišš. vaj Purgine inazoro paz svat! Mazi Damaj sodamoť kudanzo paroñ part, bojaron bojarť ulnešt; sin veřemest vejkeñ pes jišmenek uli-parnek vaješeť. anšak min kavnenek kadovinek: tejteret pek talanov nesak. koso tenze Mazi Damajeñ kořas mirde mujeme! part part ulnešt Mazi Damaj sodamoť jišmenze, sedejak part ulnešt palanzo odužanzo! vaj, svatkiñem, višks čamav tejevtimek moñ esnem Mazi Damaj sodamoť ikele! a jišmet, a tejteret palanzo sonzo melš a-sdan tujit, a tujit?» — rivež tago lamo peñatsaš tenze.

Purgine inazoro pazon tejtereze Mazi Damajien ponksto part ponkst, palado part palat kanneš. Mazi Damaj vejkeñ-gak ese orštak, anšak kavsoce ponkst palat orštaš. son soñs čatmeni, kisenze rivež korti. «araš; meri, Mazi Damaj paro-či istat ponkst palat a oršti; son a ponkst, a palat istat zñardojak ež kanneksne».

Purgine inazoro paz i esenze i Mazi Damaj sodamonzo kise es jišmenze kildinze. jišmenze selmste tolt vergediť, sudo-vařastost kačamo lisi, pilest štereks šterdiť, pilgest petkelks nalkit, pulost judmaks juvodiť; sinst ardomstost mastor zernež zerni, menel gajnež gajni; pilgť aldost tolt piksteriaž jondolks vergediť. sinst ardomstost ortť vergezt tandadež virga orgoliť, kujť molema kisest tajmaskodož engamiť, karšigat menel jožov peľ udalov kekšnit.

Vana Mazi Damajeñ svadřbazo sisem-pramo Kařazon pakšava juťi erva mezeñ stadanzo jutkova. Purgine inazoro paz kozo a neji

stada, kevsti: ne kin, meri, stadatne? vaničatne merit: ne stadatne Mazi Damaj paro-čin.

Rivež ikelev vallaž valtamo karmaš, puloz' anšak erva jonov juv juv! juvni; svadbañt vasov udalov kadize. saš son vidste sisem-pramo Kařazñen. «sisem-pramo Kařaz, a sisem-pramo Kařaz! Purgine inazoro paz Mazi Damajeñ ekšes tejterenze makssi; son toñ kudlosot svadba nalkseme purni. a noldasak, Purgine kevsenze ledtanzat, jondol tolsonzo pultatanzat, varmasonzo ponžavttanzat!» sisem-pramo Kařaz rivežñen meri: «moñš ino kov tujan?» — «ton toñš kov tujat? vana, ne sisem kostortne alov kekšt». sisem-pramo Kařazon kardaz kuškasonzo ozornoj sisem kostort načko tumoñ pengenze ulnešt. sisem-pramo Kařaz ne kostortne alost kekšš. rivež meri tenze: «teste Purgine inazoro pazoñ tujemazonzo ila listnek va. lišat, přat jomavšit; son toñ esnet a večki, ledtanzat, pultatanzat! koda iredi son, mest kortamo, mest tejneme ilazo kunda, ton čatment, sirkst ila meřt. ančak sirkstat, jomat!» — «Kostortneñ ledemest pultamost purnazo, mon seste-jak sirkst a meřan. koda pultasamam, kulovom varma melga ilinze ponžavt anšak. mon seste odov relmež od-čoraks velavtan. Mazi Damaj sodamonzo sevsa da tejterenze es ekšezem sajsa, seste už Purgine inazoro pazoñ vijeze tem a sati».

vana rivež Mazi Damaj marto Purgine inazoro pazoñ vese martonzo saž kudatne marto lomañ uli-paroso kavaniť. lamo siñ ista simšt jarsašt. Purgine inazoro paz iredš. rivež Purgine inazoro paz svatonzo marto kardajs jakamo-pakamo lišt. jakašt jakašt, sisem načko tumoñ kostortne vids lotkaž, riveš meřs tenze: «Purgine inazoro paz svat! ton vijevat, vijevat, ne sisem načko tumoñ kostortne a ledeviť, a pultavit tent». — «ledsiñ, pultasiñ!» meri son. rivež valonzo-jak přadomo ež kenert, koda čarr! čarodi, mastorozo zeř-zeř! zeřadi. Purgine inazoro paz set sisem kostortneñ ledinze. mastoroñť zernemanzo marto tusto ravužo kačamo keptuš: jondol-tol set sisem kostortneñ nolsež nolsemest karmaš. sisem-pramo Kařaz akodme-jak ež kenert: jondol-tološ sonzo načko pengtne marto rumštaž rumštize, sevež seviž. rivežke se škane už pejdi, už pejdi. «mejs pejdat, rivež svaza? kežem savtñat. rivež, langsom ila pejdt! Kežem va ili savtne: vese kudonk-čink kulovoks velavtož varma melga ponžavšñi.» rivež

meri: «*da koda, svatkiñem direñem, a pejdems langsot! ne pengtne pultamo-ś pultavšt, kulovost tent a ponžavtovit!*» — koda kepeti, koda kepeti blagoj varma jondol-purgine marto! son kulovtneñ tusto peleks kepedež kov-ja sravtinze. rivezeñ sedejeze ojmaś: son sisem-pramo Karazoni veľmemado pek pelneś.

svad'baś nalksevs: kudat-svatt es kudovast sralešt. Mazi Damaj od sajeñ polanzo marto anśak kavnesk kadovšt. saś rivež da meri tenze: «*Mazi Damaj paro-či, a Mazi Damaj paro-či! melezet paro va nej; mon toñ i urvakštiteñ i šupalgavtiteñ! mon kedstet lamo a vešan: eřva samstom anśak mešok sarazt*». Mazi Damaj meri tenze: «*ja paro, paro, rivež paro-či! ažo piř udalov: mon tov kučan tent mešok sarazt*».

zaboroñ troks rivežnen peškse mešok jortšt. rivež mešokoñt ukstemenze-jak ež kenert, tosto tužat kiskat koda kirnavit da grešnoj rivezeñ seske seviž. Mazi Damaj rivežnen mešok sarazoñ tarkas mešok tužat kiskat kučś.

Élt-volt a földön Mazi (szép) Damaj. Mazi Damajnak tehén-vajas kádja volt. Vajas kádja a padlásán (tkp. a ház-tetejében) volt. Azt a vajas-kádat eddegélni rákapott egy róka. Mazi Damaj észrevette, hogy vaja kevés marad; kezdte meglesni, ki jár az ő vaját enni.

Sokáig, nem sokáig leste: jött a róka, kezdett a vajból enni. Ő a rókát megfogta. A róka kéri őt (rimánkodik neki): «Óh, Mazi Damaj uram! ne üss agyon, ne ölj meg; én neked sok jót fogok tenni.» Mazi Damaj mond: «Nem, agyonütlek! mi jót teszel te nekem?» A róka felel: «Én Purgine (mennydörgő) úristen leányát megkérem számodra.» Mazi Damaj a rókát nem ölvén meg, csak úgy eleresztette.

A róka ment, mendegélt, Purgine úristenhez érkezett. Ő Purgine istenhez jöven, kezdte az ő leányát Mazi Damaj számára megkérni. «Óh Purgine úristen! engem Mazi Damaj küldött a te leányodat megkérni. Purgine úristen! add oda leányodat Mazi Damajhoz. Hozzá fogható gazdag vőlegényt mást nem találsz. Hozzá hasonló gazdagot, járd be az egész földet, sehol sem találsz. Legelői tele vannak mindenféle nyájjal, kertjei tele vannak gabo-

nával, házai telvék szolgálkkal. Mazi Damaj mindenben gazdag, csak elvett feleségben, kedves hitestársban nem gazdag. Ime milyen ő nekünk!» — Purgine isten tanakodott leányával. «Igen, odaadom őt, úgymond, olyan gazdaghoz.»

Miután leányát megkérte, mond a róka Purgine istennek: «Óh Purgine úristen, nászuram! Mazi Damaj vödnek nagyon sok násznépe van; az ő lovaik jófélék. Utak, hidak erősek, jók legyenek. Mikor valahol átkel vöd Mazi Damaj, lába alatt inogva dö-rög a föld, zengve zeng az ég.»

A róka hazatérése után Mazi Damajnak mondja: «No, gyere most Mazi Damaj uram, Purgine isten leányát elvenni menjünk! Csak nézd mit (mire vigyázz): a miut Purgine istenhez megyünk, te hallgass, sokat ne beszélj; ha sokat fogsz beszélni, fejedet (magadat) elveszted. Én magam helyetted beszélni fogok. Te rólad ott ezt mondom: ő, mondom, nagyon okos, de sokat beszélni nem szeret.

Mazi Damajtól nem messze lakott a hétfejű Karjaz. Midőn a hétfejű Karjaznak szántóföldén keresztül mentek, velök szembe tyúk-nyáj akadt. A róka a tyúk-örzőket kérdezi: «Ez a tyúk-nyáj, úgymond, kié?» — Ez a tyúk-nyáj a hétfejű Karjazé», feleltek neki az örök. — «Óh tyúkörzők! Mazi Damaj lakodalmi népének átmenetelekor ne úgy beszéljete; Purgine úristen mennykövével meglő (agyonüt) benneteket, tűzével (villámával) eléget benneteket, szelével (viharával) hamvatokat is szétszórja. Ő a leányát Mazi Damajhoz adja. Ha valaki kérdez titeket: ezek kinek, úgymond, a nyájai? Mazi Damajéi, feleljetek neki. Purgine úristen (akkor) nem bánt benneteket.» — Mentek, mendegéltek ők, velök szembe kacsanyáj, lúdnyáj, tehényáj, lónyáj akadt; a róka minden nyáj őreit azon módon tanítá beszélni, a mint a tyúkörzőket tanította volt.

Ime Mazi Damaj és a róka egy nagy víz partjához érkeztek. Azon a nagy vizen át Purgina úristen jó erős hidat csináltatott volt. A híd oszlopai kőből, maga egészen vasból való. A róka Mazi Damajnak mondja: «Hogyan romboljuk szét most ezt a hidat? Hát nézd hogyan tesszük: én az oszlopokat rágni kezdem, te rázni, ingatni fogod.» A róka rágott rágicsált, megrágtá az oszlopokat, Mazi Damaj megingatva ledöntötte. Akkor a róka Mazi Damajjal a gatyáját, ingét levetköztetvén, a vizen eleresztette.

Mazi Damaj meztelen, gatyátlan, ingetlen maradt. Purgine úristenhez is úgy meztelenül jött.

Mikor megérkeztek, a róka Purgine istennek panaszkodni kezdett: «Jaj, jaj! mit tettél, Purgine úristen, nászuram! mondtam neked: az utak, hidak jók, erősek legyenek; azok nem érnek semmit, rosszak. A nagy vizen keresztül a hídon átkeléskor Mazi Damaj vödnek egész násznépe egytől egyig elmerült! A násznépek átmenésekor vashidad nem tartott, eltört. Maga a vöd Mazi Damaj is sülyedő-félben volt, de úszni ő nagyon ügyes; a vízben magáról ruháját igen gyorsan leveté s meztelenül úszva kijött (kiúszott). Óh Purgine úristen, nászuram! Vödnek Mazi Damajnak násznépei jelesnél jelesebbek, nemesnél nemesbek (úrias, előkelő) voltak; ők mindannyian egyig (az utolsóig), lovastúl jószágostúl elmerültek. Csak mi ketten maradtunk meg. Leányod ugyanis (tkp. látod) nagyon szerencsés, mert hol találni neki Mazi Damajhoz fogható férjet! Jók, nagyon jók voltak vödnek Mazi Damajnak lovai, annál is jobbak voltak ingei és ruhái! Óh nászocskám, megszegyenítettél (tkp. szégyen-arczúvú tettél) engem Mazi Damaj vöd előtt! Lovaid pedig, meg leányod ingei, nem tudom, kedvére lesznek-e, nem-e?» — A róka még sokat panaszkodott neki.

Purgine isten leánya Mazi Damajnak a legjobb gatyákat s a legjobb ingeket vitte. Mazi Damaj egyet sem ölt magára, csak minden nyolczadik gatyát, inget öltötte föl. Ő maga hallgat, helyette a róka boszél. «Nem! úgy mond, Mazi Damaj uram olyan gatyákat, ingeket nem ölt fel; ő olyan gatyákat, sem oly ingeket soha nem viselt.»

Purgine isten mind maga, mind Mazi Damaj veje számára a maga lovait fogta be. Lovainak szeméből tüzek fénylenek, orlyukaikból füst jó, fülük orsóként pörög (fon), lábuk mozsártöröként tánczol (játszik), farkuk szórólapátként gabonát szór; az ő vágatásuktól a föld dörögve dörg, a menny zengve zeng; lábuk alól tüzek szikrázva (pattogva) villámokul fénylenek (ezikázva). Az ő vágatásuk elől a medvék, farkasok ijedten az erdőbe szaladnak, a kígyók menőútjokban elbódulva megmerevednek, a héják az égre, a felhők mögé bújnak.

Ime Mazi Damaj lakodalmi népe a hétfejű Karjaz mezején át, mindenféle nyája közt átmegy. Purgine isten a hol csak

nyáját lát, kérdezi: ezek, úgy mond, kinek a nyájai? Az örök mondják: ezen nyájak Mazi Damaj úréi.

A róka előre elillanva elillanni kezdett, csupán farkát csóválja *juw juw!* mindenfelé; a násznépet messze hátra hagyja. Ő egyenesen a hétfejű Karjazhoz jött. «Hétfejű Karjaz, te hétfejű Karjaz! Purgine isten Mazi Damajhoz adja a leányát; ő a te házadban szándékozik lakodalmat tartani. Ha nem ereszted őt, Purgine menykövével sújt téged, villámával eléget, szelével szét-szór!» A hétfejű Karjaz mondja a rókának: «Hát én magam hová menjek?» — «Te hová mégy? nézd, azon hét farakás alá bújj.» A hétfejű Karjaznak udvara közepén roppant nagy hét rakás nedves (friss, nyers) tölgyfa-hasábja volt. A hétfejű Karjaz azon farakások alá bújt. A róka mondja neki: «Innen Purgine úristen elmenéséig ki ne jöjj ám! Ha kijössz, fejedet veszted; ő téged nem szeret, meglő, eléget! Mikor ő részeg, akármit is kezdjen beszélni, tenni, te hallgass, egy kukkot se szólj. Csak egy kukkot, s veszve vagy!» — «A farakásokat meglőni, elégetni akarja bár, én akkor sem szólok egy kukkot sem. Ha ő engem eléget (is), csak hamvamat szélbe (tkp. szél után, mentében) ne szórja szét. Én akkor újra feléledve fiatal legénnyé változom. Vejét Mazi Damajt megeszem, leányát meg magamhoz veszem. Aztán már Purgine úristen ereje hozzám nem ér.»

Ime a róka Mazi Damajjal és Purgine úristennek vele jött egész népével idegen házban, idegen jószágban vendégeskednek. Sokat ittak, ettek ők úgy. Purgine úristen lerészegedett. A róka Purgine nászurával kimentek (az udvarba) járkalni. Jártak-keltek, a hét nedves tölgyfa-rakás átellenében megállván, a róka így szólt hozzá: «Purgine úristen, nászuram, te Purgine úristen, nászuram! te erős vagy, hatalmas vagy, (de) azt a hét nedves tölgyfa-rakást nem löheted meg, nem égetheted el.» — «Meglövöm, elégetem!» mondja ő. A róka szavát sem ért rá befejezni, mikor *čarr!* ropog (csattan), a föld *zei-zei!* dobog (megrendül). Purgine úristen azt a hét farakást meglötte. A földrengéssel együtt sűrű fekete füst emelkedett; a villám azt a hét farakást nyaldosva nyaldosni kezdte. A hétfejű Karjaz sóhajtani sem ért rá: a villámtűz őt a nedves fákkal együtt emésztve megemészttette, éve megette. A rókácska akkor már nevet, már nevetgél. «Miért uevetsz, róka násznagyom? Megharagítasz (haragom kelted). Róka, rajtam ne ne-

vess! Ugyan meg ne haragíts! egész házatok-táját (tkp. házatok-udvarotok) hamuvá változtatva szélbe széjjel szórom!» A róka mond: «Dehogy, kedves nászocskám, nem nevetek én rajtad. Az a rakásfa elégni elégett, (de) hamvait te szét nem szórhatod!» — Im hogy támad rettentő nagy szél (vihar) villámmal-mennydörgéssel! Ő a hamvakat sűrű felhővé emelve valamerre szerteszt szórta. A róka szíve megnyugodott: ő a hétfejű Karjaz feleledésétől nagyon felt.

A lakodalom végigtartatott (tkp. eljátszódott): a násznépek eloszoltak haza (tkp. házaik szerint = ki-ki a maga házába). Mazi Damaj fiatal feleségével csak ketten maradtak. Jött a róka és mondta neki: «Mazi Damaj uram, te Mazi Damaj uram! Immár kedvedre van minden (tkp. kedvedbe jó im most); én téged megházasítottalak s meggazdagítottalak! Én tőled sokat nem kérek: minden jövősemkor csak egy zsák tyúkot.» Mazi Damaj mond: «No jó, jó, róka komám! Menj (csak) a kert alá: én oda küldök neked egy zsák tyúkot.»

A kerítésen át a rókának egy tele zsákot dobtak. A róka a zsákot alighogy kioldotta (tkp. oldani sem ért rá), a mint abból (egyszerre) rőt kutyák ugranak elő és a bűnös rokát nyomban fölfalták. Mazi Damaj a rókának egy zsák tyúk helyett egy zsák rőt kutyát küldött.

Jegyzet. A hangfestő szókat, melyeket a fordításba átvettünk (61. l. *juv juv! éarr! zeř!*) a mordvinban egyszersmind az illető igéknek alapszavai s így mintegy reduplicatio gyanánt szólnak! *juv juv! juvni* (csóvál), *éarr! éarodi* (ropog, csattan), *zeř-zeř! zeřadi* (dobog, rendül). Teljesebb alakú reduplicatio gyanánt ugyanazon igétől való gerundium szerepel: *zernež zerni, gajnež gajni* dörögve dörög, zengve zeng.

B. J.